Пробило дванадцяту годину. Двері школи розчинилися навстіж, і звідти висипала юрба хлопчаків, штовхаючись і поспішаючи швидше вийти. Але замість того, щоб мерщій розійтись на всі боки і побігти додому обідати, як це бувало щодня, вони спинились за кілька кроків від школи, позбивались у групки і почали перешіптуватись.

Справа в тому, що сьогодні вранці вперше прийшов до школи Сімон, син Бланшотти.

Всі діти чули розмови батьків про Бланшотту; і хоч на людях зустрічали її привітно, їхні матері між собою говорили про неї з презирливим співчуттям, яке перейняли й діти, хоч і не розуміли причини.

Сімона ж діти не знали, бо він ніколи не виходив до них, не грався з ними на сільській вулиці чи на березі річки. За це вони не любили його і тепер з якоюсь втіхою, змішаною із здивованням, вислухували й повторювали один одному слова хлопчака років чотирнадцяти-п'ятнадцяти, який так хитро підморгував, що, очевидно, знав багато чого.

— Знаєте... у Сімона... адже в нього немає батька.

Син Бланшотти показався на порозі школи.

Йому було років сім-вісім. Це був трохи блідий, дуже чистенько вдягнений хлопчик, від соромливості майже вайлуватий.

Він попрямував було додому, але товариші, весь час перешіптуючись і поглядаючи на нього насмішкуватими й жорстокими очима, які бувають у дітей, що задумали злий жарт, почали помалу обступати його, аж поки оточили з усіх боків. Він стояв посередині, здивований і

зніяковілий, не розуміючи, що з ним будуть робити. Хлопчак, який Приніс новину, питаючись досягнутим успіхом, спитав його:

— Слухай, ти, як тебе звуть?

Хлопчик відповів:

— Сімон.

— Сімон, а далі як? — спитав знову хлопчак.

Хлопчик повторив, зовсім зніяковівши:

— Сімон.

Хлопчак крикнув йому:

— Кажуть Сімон такий-то... це не прізвище... Сімон!

Готовий ось-ось заплакати, він повторив утретє:

— Мене звуть Сімон!

Дітлахи зареготали. Хлопчак, тріумфуючи, гукнув ще голосніше:

— Тепер ви бачите, що в нього нема батька!

Запала глибока тиша. Діти були вражені цією незвичайною, неможливою, неймовірною обставиною — у хлопчика немає батька! Вони розглядали його, як небачене чудо, як щось неприродне, і почували, як зростає в них те, раніш незрозуміле їм, презирство, яке було в їхніх матерів до Бланшотти.

Сімон притулився до дерева, щоб не впасти, він був приголомшений непоправним нещастям. Він шукав слів, щоб поясни-та все. Але не міг нічого придумати, щоб відповісти їм, заперечити страшне обвинувачення, ніби в нього немає батька.

Нарешті, зовсім пополотнівши, він крикнув на всякий випадок:

— Неправда, у мене є батько!

— Де ж він? — спитав хлопчак.

Сімон мовчав; він не знав. Діти сміялись, дуже збуджені; ці сини ланів, такі близькі до природи, підкорялись тому жорстокому інстинкту, який примушує курей на пташні добивати поранену курку. Раптом Сімон помітив свого сусіду, маленького вдовиного сина, якого він теж завжди бачив тільки вдвох з матір'ю.

— От і у тебе теж немає батька.

— Ні, — відповів хлопчик, — у мене є.

— Де ж він? — спитав Сімон.

— Він помер, — з гордістю відповіла дитина, — він на кладовищі, мій батько!

Схвальний шепіт пробіг в юрбі шибеників, немовби те, що батько помер і похований на кладовищі, звеличувало їх товариша і принижувало того, другого, в якого зовсім не було батька. І ці урвиголови, батьки яких здебільшого були п'яниці й злодії, люті й жорстокі до своїх жінок, тіснились все ближче й ближче;

здавалось, ніби вони, законні діти, хочуть стиснути і задушити незаконного.

Раптом один з них, що стояв поруч з Сімоном, з глузливим виразом показав йому язика і закричав:

— Нема батька! Нема батька!

Сімон схопив його обома руками за волосся і, брикаючись, став бити по ногах, а зубами вп'явся в щоку. Почалась запекла бійка. Бійців розборонили, і Сімон опинився на землі, побитий, у синцях, у порваній сорочці, посеред юрби хлопчаків, які радісно плескали в долоні. Коли він підвівся, машинально струшуючи порох з своєї забрудненої сорочки, хтось крикнув:

— Піди пожалійся своєму батькові!

Тоді він відчув серцем, що все пропало. Вони були дужчі за нього, вони побили його, а він нічого не міг відповісти, — адже й справді, у нього немає батька. З гордості він спробував протягом кількох секунд боротися з слізьми, що душили його, але задихнувся і беззвучно заплакав, здригаючись від глухих ридань.

Тоді жорстока радість охопила його ворогів; інстинктивно, наче дикуни, що віддаються своїм страшним веселощам, вони взялися за руки й почали танцювати навколо Сімона, повторюючи, як приспів:

— Нема батька! Нема батька!

Але Сімон раптом перестав ридати. В ньому спалахнула лють. Під його ногами валялися камінці, він набрав їх і почав щосили шпурляти в своїх катів. Він влучив у двох чи трьох, вони втекли із зойками; а вигляд у нього був такий грізний, що й інших охопила паніка. Полохливі, як

завжди полохлива юрба, коли бачить людину, доведену до нестями, вони кинулися врозтіч.

Лишившись на самоті, хлопчик, в якого не було батька, побіг у поле, бо в пам'яті його виник спогад, який підказав йому, що треба робити. Він вирішив утопитися в річці.

Він згадав, що тиждень тому один жебрак кинувся в річку, бо в нього зовсім не було грошей. Сімон бачив, як витягли утопленика. І от цей нещасний дідусь, який звичайно здавався йому жалюгідним, брудним і потворним, вразив його своїм виглядом:

обличчя було бліде, нерухоме, довга борода намокла, розплющені очі дивились так спокійно. Навколо говорили:

— Він помер.

Хтось додав:

— Тепер він щасливий.

І Сімон теж вирішив утопитись; у того нещасного не було грошей, а в нього не було батька.

Він підійшов дуже близько до води і задивився на течію. В'юнкі рибки гралися в прозорій воді, підстрибували і хапали мушок, що літали над водою. Хлопчик перестав плакати і з цікавістю став стежити за ними. Проте час від часу, як після короткого затишшя під час грози раптом налітають пориви вітру, з тріском ламають дерева і летять вдалину, до Сімона поверталась все та ж сама думка, завдаючи йому гострого болю: "Я повинен утопитись, бо в мене немає батька".

Навкруги було так тепло, так гарно. Сонце нагріло траву. Вода блищала, як дзеркало. Бували хвилини, коли Сімон забував про все, його

опановувала знемога, як буває після сліз; йому хотілось заснути в траві проти сонечка.

Маленька зелена жабка стрибала біля його ніг. Він спробував спіймати її. Вона вислизнула. Він почав її переслідувати і тричі підряд промахнувся. Нарешті, схопив за задні лапки і розсміявся, бачачи зусилля, які вона робила, щоб вирватись. Вона підбирала під себе ніжки, потім раптом витягувала їх, вони ставали твердими, як дві палички; поводячи своїми виряченими очима з золотими обідками, вона водночас вимахувала в повітрі передніми лапками, як руками. Це нагадало йому одну іграшку, зроблену з вузеньких, збитих навхрест дощечок, які рухались зигзагоподібно, і від цього маленькі солдатики на них починали марширувати. Тоді він згадав про овій дім, про свою маму; йому стало дуже сумно, і він знову заплакав. Все тіло його здригалось. Він став навколішки і почав читати молитву, немов перед сном. Але він не міг закінчити її, бо ридання бурхливо, нестримно підступали до горла. Він не думав більше ні про що, нічого не бачив навколо, цілком поринувши в своє горе.

Раптом чиясь важка рука лягла на його плече і грубий голос спитав:

— Чого ти так зажурився, хлопче?

Сімон обернувся. Високий робітник, чорнявий, бородатий, кучерявий, лагідно дивився на нього. Сімон відповів із слізьми на очах і в голосі:

— Вони побили мене... бо... у мене... у мене... немає батька... немає батька...

— Як же це так? — сказав незнайомець, посміхаючись, — батько у кожного є.

Хлопчик сказав, насилу вимовляючи слова, бо спазми стискували йому горло:

— А в мене... у мене... немає!

Обличчя робітника враз стало серйозним; він пізнав сина Бланшотти, про яку вже дещо чув, хоч оселився тут недавно.

— Не плач, хлопчику, — сказав він, — заспокойся, ходімо зі мною до твоєї мами. Ми знайдемо тобі... батька.

Великий взяв маленького за руку, і вони вирушили в путь. Робітник посміхався, він був не від того, щоб познайомитися з Бланшоттою, що була, як казали, одною з найвродливіших дівчат на селі. І, можливо, в глибині душі він сподівався, що дівчина, яка раз піддалася спокусі, може піддатися їй ще раз.

Вони підійшли до маленької, чисто побіленої хати.

— Ось тут, —сказав хлопчик і крикнув:

— Мамо!

На дверях з'явилася жінка, і робітник одразу перестав посміхатися, бо він зрозумів, що з цією високою, блідою дівчиною жартувати не можна. Вона суворо стояла на дверях, немовби захищаючи від мужчини поріг свого дому, де її вже зрадив інший. Зніяковівши, знявши кашкет, він пробурмотів:

— Ось, хазяйко, я привів вам вашого хлопчика, він заблудився коло річки.

Але Сімон кинувся на шию матері і сказав, знову заплакавши:

— Ні, мамо, я хотів утопитись, бо вони побили мене... побили... за те, що в мене немає батька.

Пекучий рум'янець залив щоки молодої жінки, і, переживаючи біль усією своєю істотою, вона нестямно поцілувала свою дитину, а рясні сльози покотились по її обличчю. Зворушений робітник стояв, не знаючи, як піти. Раптом Сімон підбіг до нього і спитав:

— Хочете бути моїм татом?

Стало дуже тихо. Бланшотта, згоряючи від сорому, мовчки притулилась до стіни, притиснувши руки до серця. Хлопчик, бачачи, що йому не відповідають, сказав:

— Якщо ви не хочете, то я знову піду топитись.

Робітник спробував повернути все на жарт і відповів сміючись:

— Та ні, я дуже хочу.

— Як тебе звуть? — спитав хлопчик. — Мені треба знати, як відповісти, коли мене спитають.

— Філіпп, — відказав робітник.

Сімон мовчав якусь мить, намагаючись добре запам'ятати це ім'я, потім, зовсім заспокоївшись, простяг руки і сказав:

— Ну от, Філіпп, ти мій тато.

Робітник підняв його, міцно поцілував в обидві щоки, повернувся і поквапливо пішов геть великими кроками.

Другого дня Сімона зустріли в школі злим сміхом. Коли розходились, той же хлопчисько хотів повторити вчорашнє, але Сімон кинув йому в обличчя так, як кинув би камінь:

— Філіпп, ось як звуть мого тата!

Звідусіль почувся регіт:

— Філіпп, а далі?.. Що це за Філіпп?.. Який Філіпп?.. Звідки ти взяв твого Філіппа?

Сімон нічого не відповів і, непохитний у своїй вірі, з викликом дивився на них; він ладен був скоріше витерпіти тортури, ніж поступитись перед ними. Його врятувала поява учителя, і він побіг до матері.

Протягом трьох місяців високий робітник Філіпп частенько проходив повз дім Бланшотти; кілька разів він наважувався заговорити з нею, коли вона шила біля вікна. Вона відповідала йому чемно, завжди з поважним виглядом, ніколи не посміхалась до нього, не запрошувала зайти. Проте Філіпп, трохи самовпевнений, як усі чоловіки, переконав себе, що її щоки червоніли більше, ніж звичайно, коли вона розмовляла з ним.

Але заплямовану репутацію відновити важко, а зіпсувати дуже легко, і, незважаючи на полохливу стриманість Бланшотти, по селу пішов уже поговір.

Щождо Сімона, то він дуже полюбив свого нового тата і майже щовечора, коли Філіпп кінчав роботу, вони гуляли разом. Хлопчик ретельно відвідував школу і з гідністю проходив повз школярів, ніколи не відповідаючи на їх глузування.

Проте одного разу той самий хлопець, який першим зачепив Сімона, сказав йому:

— Ти збрехав, у тебе нема ніякого батька Філіппа.

— Чому ж? — схвильовано спитав Сімон.

Хлопець потирав руки. Він сказав:

— Та тому, що коли б у тебе був батько, то він був би чоловіком твоєї мами.

Сімон збентежився від справедливості такого зауваження, проте відповів:

— А все-таки він мій батько!

— Може, й так, — глузливо відказав хлопець, — але тільки він не зовсім твій батько.

Син Бланшотта похилив голову і, замисливши, пішов, по дорозі до кузні дядька Луазона, де працював Філіпп.

Кузня немов ховалася в гущавині дерев. В ній було дуже темно, тільки червоне полум'я величезного горна освітлювало яскравими відблисками постаті п'яти ковалів з голими руками, які оглушливо стукали по ковадлах. Вони стояли, освітлені полум'ям, наче демони, втупивши очі в розпечене залізо, яке вони шматували; і здавалось, що їхні важкі думки злітають разом з важкими молотами.

Сімон непомітно ввійшов у кузню і тихенько потяг свого друга за рукав. Той обернувся. Робота припинилась, ковалі уважно розглядали хлопчика. Серед незвичайної тиші, що раптом настала, пролунав тоненький Сімонів голосок:

— Слухай, Філіпп, син Мішоди каже, що ти не зовсім мій батько.

— Чому ж? — спитав робітник.

Дитина наївно відповіла:

— Тому, що ти не чоловік моєї мами.

Ніхто не засміявся. Філіпп стояв, спершись лобом на свої великі руки, в яких тримав молот, поставлений на ковадло. Він думав. Четверо товаришів дивились на нього. Сімон, такий маленький серед цих велетнів, тривожно чекав відповіді. Раптом один з ковалів, немовби відповідаючи на думки всіх, сказав Філіппові:

— А все-таки Бланшотта славна й чесна дівчина; живе вона статечно й хазяйновито, хоч і трапилось з нею нещастя. Вона буде хорошою жінкою чесному чоловікові.

— Це правда, — озвалося троє інших. Коваль вів далі:

— Хіба вона винна, що схибила? Він обіцяв одружитися з нею, а хіба мало ми знаємо жінок, яких поважають тепер, хоч з ними трапилось те ж саме?

— Це правда, — хором повторили троє.

Коваль провадив далі:

— А як їй важко було, бідолашній, самій виховувати дитину, скільки сліз вона пролила, виходячи тільки до церкви, про те один тільки бог відає.

— І це правда, — знову сказали ковалі.

Було чути тільки шум міхів, що роздували горно. Філіпп поривчасто нахилився до Сімона:

— Скажи мамі, що я прийду сьогодні ввечері поговорити з нею.

І він тихенько підштовхнув хлопчика до дверей. Він знову взявся до роботи, і п'ять молотів, як один, ударили по ковадлах. До пізнього вечора кували вони залізо, дужі, могутні, сповнені радості й задоволення. Але як у святковий день соборний дзвін заглушає решту, так молот Філіппа заглушав усі інші, щосекунди падаючи на ковадло з переможним гуркотом. Очі Філіппа палали, і він невтомно кував серед іскор.

Все небо було всіяне зорями, коли Філіпп постукав у двері Бланшотти, причепурений, у святковій блузі й чистій сорочці, з підстриженою бородою. Молода жінка вийшла на поріг і з докором сказала йому:

— Негаразд приходити так пізно, пане Філіпп.

Він хотів відповісти, але, зніяковівши, забурмотів щось невиразне і спинився.

Вона продовжувала:

— Ви ж добре розумієте, що не годиться, щоб про мене говорили.

Тоді він сказав:

— А яке кому діло, якщо ви згодні бути моєю дружиною?

Відповіді не було, але почувся шум, ніби хтось у темряві кімнати знеможено впав. Філіпп швидко ввійшов, і Сімон, лежачи в своєму ліжку, розрізнив звук поцілунку і кілька слів, що їх ледве чутно вимовила мати. Потім він раптом відчув дотик знайомих рук, що підхопили його; тримаючи хлопця у витягнутих руках, дужих, як у Геркулеса, друг крикнув йому:

— Скажи своїм товаришам, що твій батько — Філіпп Ремі, коваль, і що він намне вуха кожному, хто посміє скривдити тебе.

Другого дня, коли хлопчики зібралися в школі, перед початком

лекції, маленький Сімон підвівся з місця. Він був дуже блідий, і губи його тремтіли.

— Мій батько, — дзвінким голосом сказав він, — коваль Філіпп Ремі, і він обіцяв нам'яти вуха кожному, хто посміє мене скривдити.

На цей раз ніхто не засміявся — всі добре знали коваля Філіппа Ремі. Це був такий батько, яким міг би пишатися кожний.